

Egy új sorozat margójára*

A sorozat keletkezése az 1970-es évek közepére vezethető vissza. BOLLA KÁLMÁN akkor fogott hozzá annak a sajátos arcképcsarnoknak az összeállításához, melynek első darabjai (eddig 15 füzetben) a jelzett összefoglaló címmel és részben korábbi évjelzéssel 1997 végén, majd 1998

* A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások. Sorozatszerkesztő BOLLA KÁLMÁN, technikai szerkesztő FÖLDI ÉVA. ELTE Fonetikai Tanszék, 1994-től.

elején láttak napvilágot. Munkájának motívumairól a szerkesztő a füzetekhez csatolt ajánlásban a következőket írja: „A szakma szeretete, a tudomány előbbreviteléért dolgozó, a szakmai eredmények megismertetésén fáradozó ember megbecsülése indította arra, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézetének fonetikai osztályán végzett munkám mellett, a kísérleti fonetikában használt kép- és hangrögzítő eszközeink felhasználásával pályatársaimról felvételeket készítsék. Így gyűlt össze az a jelentős videoanyag, melynek további feldolgozását az ELTE Fonetikai Tanszékén végeztük, ill. végezzük ma is.”

A koncepció kialakítása és az első kiadványok megjelenése között eltelt több mint húsz év különös távlatot ad a sorozatnak. Az eddig megjelent pályaképek — névsor szerint Balázs János, Bárczi Géza, Bereczki Gábor, Czeglédy Károly, Domokos Pál Péter, Hadrovics László, Imre Samu, Keresztury Dezső, Lőrincze Lajos, Mollay Károly, Papp László, Rácz Endre, Szabó T. Attila, Tompa József, Végh József — egy kivétellel lezárt életutakat mutatnak be. A füzetek szerkezete azonos: egy-két lapos személyes visszatekintésből, a fejezetcím szerint vallomásból, publikációs jegyzékből és a „vallomástevő” alakjára való visszaemlékezésből állnak. Az utóbb említett, pályatársaktól, tanítványoktól származó, szintén nem nagy terjedelmű írások számos új vonással gazdagítják a tudósportrékat, s megjelenítő erejük éppen az emlékezők póztalansága, természetes reflexiói folytán olykor igen nagy. — Ha az olvasó egymás után végigpörgeti ezeknek a füzeteknek a lapjait, első gondolata valószínűleg a veszteségé vagy a személyes emlékezése. Ha pedig a Bárczi Gézával készített felvétel dátumára (1975. október 12.) pillant, akkor az is megfordulhat a fejében, milyen jó, hogy ez a felvétel alig három héttel a tudós halála előtt még elkészülhetett.

Tárgyilagosabb megközelítésben azonban már kérdések merülhetnek fel az 51 tagúra tervezett névsor összeállításával kapcsolatban. A szerkesztőnek az a törekvése, hogy a sorozat a hetvenes évek hazai nyelvtudományát reprezentálja, kiegészült a társtudományok néhány képviselőjének, illetőleg a határon túl művelt magyar nyelvészet jeleseinek bemutatására irányuló szándékkal; így kapott helyet a sorozatban Domokos Pál Péter és Keresztury Dezső vagy Balogh Dezső és természetesen Szabó T. Attila. A névsort azonban tovább folytathatnánk magunk is, s ha ezt tennénk, bizony kiderülne, hogy a sorozat korántsem teljes. Olyan hazai nevek is hiányoznak belőle, akiknek a hetvenes évekből és későbbi munkássága mellőzhetetlen, és bőven kiegészíthető volna azoknak a sora is, akik a szomszédos országok magyar nyelvtudományának munkásaiként igazolták, hogy a jegyzett magyar nyelvészek körébe tartoznak. Hiányuk szembetűnő, és sajnos, utóbb már nem is mindig pótolható.

Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy az anyag felvétele idején mennyire nem kedveztek a körülmények egy tudománytörténeti érdekű gyűjtemény összeállításának, milyen sok esetleges mozzanattal kellett számolnia a leendő szerkesztőnek, milyen nagy mértékben a szerencsés véletlenek múlt, hogy ezeket a felvételeket el tudták készíteni, kritikánk szigora valamelyest enyhülhet. A 7. sorszámú, Bereczki Gábor pályáját a 70. születésnap alkalmából bemutató füzet már a módosított „Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások” címet viseli, vagyis nem sugall teljességre törekvést. Az eredetileg 51 tagú névsornak (szintén e füzet hátlapjának tanúsága szerint) új névvel való bővítése pedig arra utalhat, hogy a szerkesztő is tervez utólagos kiegészítéseket.

Milyen szerepe lehet a sorozatnak tudománytörténeti ismereteink bővülésében vagy éppen szemléletünk alakításában? — A tudományos életpálya nyilvánosságnak szóló számbavétele egy-egy személyes visszatekintésben nem tipikus jelenség a magyar nyelvtudományban, de általában sem gyakori tudományos életünkben. Ennek számos, részben sejthető, de eddig nem taglalt oka lehet. Ugyanakkor a személyes reflexiók fontosságára hívják fel a figyelmet az olyan visszatekintő megszólalások, mint amelyet például annak idején a Magyar Rádió és Televízió készített Pais Dezsővel. — Ebben a tekintetben hiánypótlónak és remélhetőleg ösztönzőnek ígérkezik ez a sorozat. Igaz, hogy a visszatekintések nagyon rövidek, de éppen a terjedelem korlátozottsága folytán általában a lényegre koncentrálnak: az életpálya meghatározónak ítélt eseményei, fordulatai jelennek meg bennük, és ezek nemcsak a tudós egyéni életét jellemzik, hanem annak az időszaknak

a történetét is, amelyben a pálya eseményei lejátszódtak. Valószínűleg haszonnal forgatják majd éppen ezért a füzeteket azok az egyetemi hallgatók és fiatal kutatók is, akiknek személyes emlékek híján olykor már a közelmúlt magyar nyelvtudományában sem könnyű eligazodniuk.

Az eddig megjelent füzetek címadói ugyan különböző korosztályokhoz tartoznak, az életutak alakulásában azonban számos hasonló, sőt olykor közös elem található. Szembetűnő például, hogy mennyire meghatározók voltak már a középiskolai évek — Pápa, Sopron, Debrecen, Békés és más, többnyire vidéki városok tanintézeteiben — abban, hogy a fiatal elhatározza: tudós akar lenni. Visszatérő közös mozzanat viszont az is, hogy olykor milyen tekervényes, kitérőkkel tűzdelt út vezetett a tudósi pályához. (A fiatal olvasó számára már az is meglepő lehet, hogy a középiskolai tanárkodás e kitérők között nem az akadályt, hanem igen gyakran a természetes átmenetet vagy a „próbaidőt” jelentette egykor.) — Általánosan jellemző vonása ezeknek az életutaknak az idegen nyelvek (köztük a latin és a görög) és a nyelvekhez kapcsolódó kultúrák alapos ismerete, valamint az empirikus kutatási módszerek kedvelése is. A levéltári, könyvtári adatgyűjtés, a nyelvjárási terepmunka (olykor együttesen is) valamennyi visszaemlékezésben helyet kap. — Jól ismert az Eötvös Collegium jelentősége a magyar értelmiségképzésben; hírnevének öregbítéséhez növendékként és tanárként a visszatekintők közül is számosan hozzájárultak. Amikor pedig a második világháború után megkezdődött a magyar nyelvtudomány újjászervezése, abból is (olykor több évig tartó hadifogságból épphogy hazatérve) csaknem valamennyien kivették a részüket.

A legáltalánosabb következtetés azonban, amelyet ezek a pályaképek sugallnak talán az, hogy minden gazdasági, társadalmi, politikai akadály, válságok, háborúk és személyes megpróbáltatások ellenére a tudomány vonzása e tudósok pályafutásában minden akadálnál erősebbnek bizonyult. Érdemes ezen elgondolkoznunk akkor, amikor sokkal több fiatal jut el a magyar egyetemekre, mint korábban bármikor, ám gyakran úgy érezhetjük, mintha az a bizonyos vonzerő vesztett volna hatásából.

ZSILINSZKY ÉVA